

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

April 2009

HVA ER PROBLEMET?

En dynamisk markedsøkonomi er effektiv. Men fordi produksjon og inntektsfordeling bestemmes samtidig, kan resultatet lett bli en ujevn fordeling av de materielle godene. Skatter og avgifter for omfordeling av inntekt har en pris i form av tapt effektivitet.

Kvotehandling, der Norge for noen hundre millioner kroner ser til at ny og ren teknologi kommer på plass i forurensende kullkraftverkt i Kina, har langt større klimavirkning for verden enn om de samme kronene ble brukt til rensing i Norge. Fordeling av kvoter for utslipp bør baseres på befolkningen og ikke på tidligere utslipp.

Hvordan produsere mest mulig varer og tjenester, billigst mulig, slik at de kommer flest mulige mennesker til gode? Det er den økonomiske utfordringen et hvert samfunn står overfor.

Med Kinas de facto gradvise overgang til en markedsøkonomi fra slutten av 1970-tallet og utover, og Sovjetunionens sammenbrudd tidlig på 1990-tallet, med tilhørende takk og farvel til den sentralstyrte planøkonomien, kan vi si med den anerkjente og klart venstreorienterte professor Robert H. Wade ved Londons School of Economics: "Kapitalisme i bred forstand har vunnet" (Financial Times 17. april i år). Men problemfritt er systemet ikke. Vi skal her se på to sentrale utfordringer.

Problem 1: Skjev inntektsfordeling

En velfungerende markedsøkonomi synes best i stand til å sikre en effektiv utnyttelse av ressursene for å dekke menneskelige behov slik de kommer til uttrykk i form av effektiv etterspørsel. Men innbakt i denne setningen ligger et problem. "Behov" og "effektiv

etterspørsel” – hva er forskjellen? Kjøpekraft må til for å omsette behov i etterspørsel. Man trenger inntekter for å handle. Men – og det problemets kjerne – hvordan blir inntektsfordelingen til? Og hva kan myndighetene gjøre for å påvirke denne fordelingen?

En markedsøkonomi er kjennetegnet ved desentraliserte beslutninger. Den enkelte bestemmer selv. Og må selv ta konsekvensene av sine beslutninger. Man velger ikke foreldre. Men de fleste av oss velger utdanning og jobb. De flinke og arbeidsomme med flaks tjener gode penger. Kapital akkumuleres. Noen går til dekket bord her – nemlig de som arver store formuer. I tillegg til inntekt av eget arbeid har kapitalistene inntekt i form av avkastning på kapitalen. De mindre flinke som kanskje også har uflaks, må nøye seg med beskjedne inntekter; lavere lønn og kanskje tap på investeringene sine.

Markedsprisene blir til i samspillet mellom tilbud og etterspørsel. Forholdene endrer seg kontinuerlig. På tilbudssiden ved utvikling av ny kunnskap og ny teknologi, og ved nye handelspartnere og nye konkurrenter i en stadig mer globalisert verden. På etterspørselssiden ved nye krav og ønsker, ved endringer i vaner og kjøpemønstre. Når prisene endrer seg, endres inntektsfordelingen også. I en dynamisk markedsøkonomi skapes det vinnere og tapere. Men produktiviteten stiger, og stadig flere varer og tjenester blir tilgjengelig. Til glede for de aller fleste av oss.

Uheldige laksefiskere

Midt på 1960-tallet kostet én kilo torsk tre kroner og én kilo laks 18 kroner. Hvilket betyr én kilo laks kjøpte seks kilo torsk. I dag er prisen på torsk fort vekk det dobbelte av prisen på laks. Hvorfor denne 12-ganger'n i økt verdi av torsk målt mot laks? Fordi ivrige og foretaksomme folk, på jakt etter mer avkastning på pengene sine, lyktes med lakseoppdrett. Mange har tjent seg steinrike på dette. Og mange har tapt skjorta. Lakseoppdrett har vært til velsignelse for verden. Folk jorda rundt har nå tilgang på billigere fisk.

Men de gamle laksefiskerne fikk etter hvert en dårlig inntektsutvikling. Prisen på vill-laks sank i takt med økningen i tilbudet av oppdrettslaks. Tenk om de med rett til fiske av vill-laks i havet hadde hatt stor makt i Norge, og tilsvarende i andre land som nå driver oppdrett i stor stil. Og lyktes med forbud mot lakseoppdrett. Bra for dem. Prisen på laks ville holdt seg høy. Men ikke bra for verden.

Produksjon og inntektsfordeling bestemmes samtidig

Bedriftenes beslutninger om hva de skal produsere, hvordan og hvor mye, danner grunnlaget for inntekt og profitt. Det er bestemmende for hvilke lønninger som kan betales. I en kapitalistisk markedsøkonomi kan vi således si at produksjon og inntektsfordeling bestemmes samtidig – ikke hver for seg.

Om politikerne ønsker en annen fordeling av inntektene enn den markedet gir, er det behov for skatter og overføringer. Men skattlegging er ikke gratis. Staten må ta høyde for at skatter og avgifter virker dempende på folks iver til å jobbe. Dessuten bidrar skatter til at mange ender opp med å bruke tiden på lite produktivt vis. Når snekkeren maler og maleren snekrer, fordi skattesystemet gjør det lønnsomt for dem, blir produksjonen i samfunnet mindre enn den kunne ha vært om folk i større grad hadde drevet med det de er skikkelig proffe på.

Problem 2: For billig å forurense

”Veksten er problemet” er tittelen på en liten artikkel professor Arne Johan Vetlesen har i Aftenposten den 8. april. Her heter det at den økonomiske veksten i verden ”er basert på naturkapitalens forringelse.” Og videre at de kalkylene kommersielle aktører så vel som økonomifaget opererer med, ikke tar høyde for ”ødeleggelse av økosystemer”. Det siste er feil. Økonomifaget tar høyde for ødeleggelse av økosystemer. Eksterne virkninger av produksjonen skal inn i kalkyler for samfunnsmessige beregninger av lønnsomhet. Det er pensum i økonomifaget allerede første året. At negative virkninger av økonomisk virksomhet ikke er med i foretakenes kalkyle derimot, er – slik professoren hevder – ofte tilfelle.

Om bedrifter må betale for utslipp av CO₂, vil forringelse av naturkapital som hugst av regnskog, med tilhørende vekst i lageret av klimagasser i atmosfæren, komme inn i bedriftenes kalkyler. Arbeidet med prising av CO₂-utslipp, uansett hvor i verden utslippene finner sted, er viktig. På samme måte bør planting av skog, og vekst i bestanden av skog som binder CO₂, bli belønnet med en negativ avgift, dvs. bli subsidiert, uansett hvor i verden det skjer. Utslipp (og reduksjon) av CO₂ er et globalt anliggende, ikke et nasjonalt.

Stoltenbergs ettermæle

På tampen av sitt innlegg uttrykker professor Vetlesen engstelse for vår statsministers ettermæle. I de 19 årene Stoltenberg har fremmet kvotehandel, har norske utslipp økt med 29 prosent. ”Det er grenser for hvor lenge en forverring av problemet kan fremstilles som selve løsningen”, konstaterer Vetlesen. Og glemmer, som så mange andre, at klimaproblemene er et globalt anliggende.

Norge må gjerne fortsette å øke egne klimautslipp om det er et bidrag til at verden samlet sett tar ned utslippene. Kvotehandel, der Norge for noen hundre millioner kroner ser til at ny og ren teknologi kommer på plass i forurensende kullkraftverket i Kina, vil trolig ha en langt større klimavirkning for verden enn om de samme kronene ble brukt til rensing i Norge.

Fordelingen av kvoter for utslipp av klimagasser bør baseres på befolkning i hvert enkelt land og ikke på tidligere utslipp. De rike land ville dermed bli storkjøpere av kvoter fra de fattige landene.

Norge bør ha som langsiktig mål å få på plass et system verden rundt der alle bedrifter legger inn i sine kalkyler samme prisen for utslipp av klimagasser.

28. april 2009

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>